

LISBETA

EN TROLLKONA SKALL DU ICKE LÅTA LEVA

OPERA I TVÅ AKTER KOMPONERAD AV KARÓLÍNA EIRÍKSDÓTTIR

VI SÄGER DERAS NAMN

Lisbeta Skarp från Persnäs

Karin Persdotter från Emkarby

Maria Nilsson från Emkarby

Ebba Hindrichszon från Finby

Anna Bengtzdotter från Högbolstad

Margreta Mårtensdotter från Norrby

Ingeborg Olsdotter från Västansunda

Avrättade för de brott maktens män fantiserat ihop.

Rättslösa, fruktade, för trolldom beryktade.

KONSTNÄRLIGT TEAM

Regi
Ida Kronholm

Koreografi
Soledad Howe

Libretto
Carina Karlsson, Ida Kronholm

Mask
Emelie Eriksson

Kompositör
Karólína Eiríksdóttir

Kostym
Matilda Karlström

Dirigent
Anna-Maria Helsing

Scenografi
Maria Antman

Körledare
Pipsa Juslin

Ljusdesign
Mari Agge

Repetitör
Dmitry Tyapkin

Rekvisitör/Scenografiassistent
Ulrika Kjeldsen

I ROLLERNA

Lisbeta Skarp
Sofie Asplund, sopran

Ebba Hindrichszon
Therese Karlsson, sopran

Nils Psilander
Philip Björkqvist, basbaryton

Per Skarp
Aarne Pelkonen, baryton

Bryniel Kjellinus
Dan Karlström, tenor

Skatan
Veli Kujala, kvartttonsackordeon

Karin Persdotter
Jenny Carlstedt, mezzosopran

Introduktion innan varje föreställning
Urpremiör i Mariehamn den 15 juli 2021

Regiassistent

Linnea Sundblom

Produktionsassistent

Emilia Eriksson

Fotograf

Tiina Tahvanainen

Översättare

Hazel Salminen

Leigh Ann Lindholm

Tekniker

Kristian Karlå

Sömmerska

Lena Andersson

Scenbyggare

Ulf Gustafsson

Ekonomiansvarig

Rosi Djupsund

Producent

Barbro Sundback

Lisbetakören

Klara Karlsson

Emilia Josefsson (Maria Nilsson)

Taika Tenhunen (Pigan Elin)

Pipsa Juslin (Vaktmästarfrun Kirstin)

Martha Hannus (Margreta

Mårtensdotter)

Tora Woivalin

Jutta Tailas-Rikberg

Anna-Maria Sjölund

Elin Sundback

Ann-Christina Kjeldsen

Sakari Pulkkinen

Stefan Bäcklund

Yngve Nordberg

Peter Rikberg

Jesper Josefsson (Nämndemannen

Olof)

Martin Norström

Ulf Weman

Tomi Andersson

Värdinnor

Britt-Marie Lundberg

Gungerd Etzell

Orkester

Violin 1

Johannes Pölda, konsert-
mästare

Andri Annus

Linda-Anette Verte

Elisabeth Härmand

Violin 2

Valeria Rjumina

Nina Kawaguchi

Kristina Gilla

Viola

Maria Nesterenko

Angelica Robert

Cello

Jarkko Ensio Launonen

Maris Vallsalu

Kontrabas

Janel Altroff

Flöjt

Kristin Mürsepp

Oboe

Francesco Ciarmatori

Klarinett

Oleksandr Avramenko

Fagott

Heinrich Stefan Kerstan

Valthorn

Alexis Erik Routley

Trumpet

Mart Kivi

Trombon

Guido Kongas

Slagverk

Karl Johann Lattikas

MAKTEN ÖVER KVINNORNA

Av en händelse träffade jag författaren och poeten Carina Karlsson en vacker augustidag för flera år sedan. Vi åt lunch tillsammans och hon berättade länge och ingående om sin kommande roman som handlar om de grymma häxförföljelserna i Sund på Åland under åren 1666–1667.

Under berättelsens gång slogs jag av två tankar. Jag insåg omedelbart att detta är ett idealiskt stoff för en opera. Ondska, vansinne, hämnd, tvivel, hopplöshet, spänning och sorg. Och allt är sant. Allt har hänt här hos oss på lilla Åland. Den andra reflektionen som bet sig fast i mitt sinne var frågan:

”Har något förändrats i grunden eller är det samma kvinnohat som fortfarande förstör och förgör många kvinnors vardag och liv i vår tid?”

Frågan kvarstår hur kan det komma sig att kvinnor världen över dagligen och stundligen utsätts för ett sådant massivt övervåld utan att de gjort eller sagt något straffbart. Berättelsen om Lisbeta och hennes olyckssystrar är mer än 350 år gammal. Tiderna förändras och våldet visar sig i nya skepnader. Viljan är svag när det gäller att söka sanningen och avslöja mekanismerna bakom mäns våld mot kvinnor.

Med operan *Lisbeta – en trollkona skall du icke låta leva* ger vi liv åt de sju kvinnor som maktens män lät avrätta på grund av en förvriden kvinnobild. Något vi kan lära av för att förstå inte bara Lisbeta, Karin, Ebba och de andra utan alla kvinnor som fortsättningsvis tvingas möta mäns våld till synes enbart för att de är kvinnor.

Barbro Sundback, ansvarig producent

OM SÅ VORE

När Lisbeta, Ebba och de andra blev anklagade för att ha samröre med Djävulen svorade de enligt protokollen "med ett nej och en hiskelig svordom." Tro fan det. Det låter ju helt absurt, det kyrkoherden och härads-hövdingen påstår. Det måste ju vara för dumt för att ros i land?

I frustrationen över kvinnohatets olidliga dumhet hittar jag mitt band till Lisbeta och vår opera. Den oerhörda förolämpningen i att vara fullkomligt maktlös och bli anklagad för att besitta överjordisk makt. Man vill skrika och vråla! Skratta dem rakt i ansiktet! Ruska härads-hövdingen riktigt ordentligt och be honom ta sig samman. Men så rullar det bara på istället, rättegång och process, med stöd i lagen lyckas de här rädda männen mörda sju vanliga kvinnor.

Jag tänker mig att de ord som snurrade i huvudet på Lisbeta Skarp och de andra anklagade kvinnorna var: om så vore. Om så vore, att jag var en mäktig trollpacka, att jag kunde förvandla mig till en varg eller orm, om så bara vore så skulle jag slita er i stycken. Om jag kunde bli en katt eller en skata skulle jag redan ha flytt, om så vore att jag hade direktkontakt med Satan så skulle jag ha hört av mig till honom för länge sen. Om jag hade all den här makten – tror ni att jag bara hade tagit den här skiten då?

Från första gången jag hörde historien om trolldomsprocesserna på Åland visste jag att de ansvariga måste gå oskadda vidare i livet när andra akten tar slut. Det är härligt med fiktion och hittepå, där får vi gotta oss och njuta av hämnd, plåga dem som plågat oss, ge

igen. Tyvärr är verkligheten en annan. Bryniel Kjellinus församling hedrades med en ljuskrona i mässing. Den hänger blank i Sunds kyrka än idag. I verkligheten var skatorna bara fåglar och bondkvinnorna bara människor.

Jag vill göra en mustig, högljudd tragedi nu, så att vi aldrig glömmer Lisbeta, Karin, Ebba, Maria, Margreta, Anna och Ingeborg. De avrättades och brändes på bål och röken från bålet steg till himlen. De faller fortfarande som regn över oss, över våra rågåkrar och humleland. Allt är sant.

Ida Kronholm, regissör

SYNOPSIS

En skatas ensamma skratt ekar över bygden. Vem är han? Den nya häradshövdingen Nils Psilander har anlänt till Åland från studieorten Dorpat.

Han har med sig böcker med ny kunskap – kunskap om djävulen och vad som ska ske dem som har samröre med honom. Kyrkoherde Bryniel Kjellinus välkomnar de nya tanterna.

– Gud behöver mig.

– Och mig!

Lisbeta Skarp ropar över skogarna för att freda sina kor. Det är inget konstigt med det, så gör alla och har alltid gjort. Varken hennes man Per Skarp eller de andra bönderna lägger sig i kvinnornas vidskepelser, man får göra så gott man kan. Men Karin från Emkarby viskar egna besvärjelser.

– Jag har bett djävulen om hjälp!

Nu är hon fast. Häradshövding och kyrkoherde tillkallar nämnden och ställer Karin till svars.

– Ja, det var jag! Men det var också du, och du, och du!

Karin anger tolv kvinnor, däribland Lisbeta och Ebba. De alla svarar på anklagelsen med ett nej och en hiskelig svordom.

Hemma på gården söker Lisbeta stöd av Per.

– Du skulle ha sagt som det var!

– Hur är det då?

Nämnden hör byborna för vittnesmål. Pigan Elin spär på anklagelserna medan Kristin, vaktmästarfrun, försöker vädja till förstånd. Häradshövdingen och kyrkoherden låter sig inte rubbas.

– En trollkona skall du icke låta leva!

På väg hem från tinget förföljs kyrkoherden av syner, svarta näbbar söker honom. Sam-

tidigt tar Ebba hand om Karin inför hennes avrättning.

”Sententia! Varföre uppå skäl företalde samt nämndens enhällige intygande att Karin, Sigfrid Erikssons hustru i Emkarby, med trolldom och vidskeplige åtgärningar dels är beträdd, dels ock själv å tinget sådant vedergångit haver ock bekänt, och den aldrahögste Gud själv uti sin helige lag, beskriven i Exodi 22, versu 18, strängeligen befaller, att man icke skall låta en trollkona leva, så dömde jag, att merbemälte huskvinna Karin, Sigfrid Erikssons hustru i Emkarby, skall ifrån livet till döden bliva rättad med yxe och hennes kropp sedan i bålet brännas.”

– Snart slår flammorna upp, elden rasar med en särskild hetta, och jag stiger mot himlen i slingor och pustar av den feta röken. Jag ska falla. Jag ska falla som regn över era rågåkrar och humleland. Allt jag har sagt är sant!

PAUS

På den nakna stenen i fängelsehålan i Kastelholms slott sitter Lisbeta, Ebba, Margreta, Maria, Anna och Ingeborg. Det är den kallaste vintern i mannaminne.

– Vi har så många berättelser att dela med er. Så många sanningar att lägga fram inför er.

– Så många ord, så mycket osagt, men vi kan bara ett språk och ni kan inte samma.

Kyrkoherde Kjellinus leder förhören och tortyren av de anklagade kvinnorna. Till slut knäcker han Ebba och hon blir den andra att avrättas för trolldom.

Per Skarp är ensam kvar. Han har gården, djuren, pigan och sönerna, men inte Lisbeta.

– Från min gård ser jag hela världen, allt som fattas i den.

Per gör ett sista försök att beveka Psilanders nämnd, men utan resultat. Kjellinus och Psilander pressar de anklagade kvinnorna på information om Blåkulla men blir lurade med i en dans som visar mer än de kunde ha trott.

– Och allt är bara ett sken. Rinner som vatten mellan fingrarna.

Psilander tar inte lätt på att bli gjort till åtlöje. Han återvänder till böckerna och berättar tryggt vad som gäller.

– Rad för rad, det är bara att följa dem från vänster till höger. En trollkona skall du icke låta leva!

Lisbeta är ännu vid liv. Den sista.

– Ni kan hugga mig i bitar som kol, jag tänker inte ljuga!

Men tortyren är hård. Iskalla handklovar pressar sönder händerna. Lisbeta minns livet, det sista.

– Jag erkänner! Hellre än att ni plågar mig mera, jag erkänner! En dag står min oskuld uppenbar och klar. Men inte idag. De har tagit mig ifrån mig.

Nämnden, socknens tolvmän, ser till slut vad de blivit övertalade till att utföra.

– Det är nog nu, häradshövding! Det räcker, kyrkoherden! Vi ser klart igen, och det vi ser är oskuld som lönats med döden. Det är nog!

Det är för sent att rädda Karin, Lisbeta, Ebba, Margreta, Maria, Anna och Ingeborg. De ser ändå, vad som gjordes mot dem och vad som inte gjordes för att rentvå dem.

– Er svarta sanning – den sticker stjärnorna hål på. Vi faller som regn över era rågåkrar och humleland!

Min kropp.

Min eld.

Regn.

SYNOPSIS

Harakan yksinäinen nauru kuuluu tienoon yllä. Kuka hän on? Tuore kihlakunnantuomari Nils Psilander on saapunut Ahvenanmaalle opiskelupaikkakunnaltaan Dorpatista.

Hän tuo mukanaan uutta tietoa sisältäviä kirjoja – tietoa paholaisesta sekä siitä, mitä heille tapahtuu, jotka hänen kanssaan liittoutuvat. Kirkkoherra Bryniel Kjellinus toivottaa nämä uudet ajatukset tervetulleiksi.

- Jumala tarvitsee minua.
- Ja minua!

Lisbeta Skarp huudahtelee metsän suuntaan rauhoittelakseen lehmiään. Ei siinä ole mitään omituista – niin kaikki tekevät ja ovat aina tehneet. Hänen miehensä Per Skarp tai muutkaan talonpojat eivät sekaannu naisten taikauskoihin tapoihin, pakko on vain tehdä voitavansa. Mutta Karin Emkarbystä kuiskuttelee omia loitsujaan.

- Olen pyytänyt paholaista apuun!

Nyt hänet on otettu kiinni. Kihlakunnantuomari ja kirkkoherra kutsuvat pitäjän lautamiehet kokoon ja vaativat Karinia tilille.

– Kyllä, minä se olin! Mutta myös sinä, ja sinä, ja sinä!

Karin osoittaa kahtatoista naista, heidän joukossaan Lisbeta ja Ebba. He kaikki vastaavat syytteeseen kieltävästi, ilkeillä kirosanoilla höystäen.

Kotona tilalla Lisbeta etsii tukea Peristä.

- Olisit kertonut mitä tapahtui!
- Mitä tapahtui?

Lautamiehet kuulevat kyläläisten todistajalausuntoja. Piika Elin paisuttelee syytöksiä, kun taas vahtimestarin vaimo Kristin yrittää vedota järkeen. Kihlakunnantuomari ja kirkkoherra ovat järkähtämättömiä.

- Noitanaisen älä anna elää!

Kotimatalla kärejiltä kirkkoherraa vainoavat näyt: mustat, hyökkäävät nokat etsivät häntä. Samalla Ebba hoitaa Karinia, tämän teloitukseen valmistautuen.

”Sententia! Aiemmin mainituista syistä sekä lautamiesten sen yksimielisen todistuksen pohjalta, että Karin, Sigfrid Erikssonin vaimo Emkarbyssä, noituudella ja taikauskosilla toimillaan, toisaalta on saatu kiinni itse teosta, toisaalta myös itse kärejillä tämän tapahtuneen on tunnustanut, ja koska kaikkein korkein Jumala itse pyhässä laissaan, Exoduksen luvussa 22, jakeessa 18 ankarasti käsksee, että noitanaisen ei tule antaa elää, niin minä tuomitsin tämän aiemmin mainitun itsellisen naisen Karinin, Sigfrid Erikssonin vaimon Emkarbyssä, elossaolevasta kuolleeksi, kaulansa kirveellä katkaistavaksi ja ruumiinsa tämän jälkeen roviolla poltettavaksi..”

– Kohta liekit lyövät korkeuksiin, tuli roihuaa raivoten, ja minä nousen kohti taivaita sankan savun nauhoina ja henkäyksinä. Tulen putoamaan. Tulen putoamaan sateena ruispelloille ja humalmaille. Kaikki, mitä olen sanonut on totta!

TAUKO

Kastelholman linnan vankityrmässä, paljaalla kivilattialla istuvat Lisbeta, Ebba, Margreta, Maria, Anna ja Ingeborg. On kylmin talvi miesmuistiin.

– Meillä on niin monta tarinaa jaettavaksi kanssanne. Niin monta totuutta teille esitettäväksi.

– Niin monta sanaa, niin paljon sanomatta jäänyttä asiaa, mutta taidamme vain yhtä kieltä ettekä te taida samaa.

Kirkkoherra Kjellinus johtaa syytettyjen naisten kuulustelua sekä kidutusta. Lopulta hän murtaa Ebban, josta tulee toinen noituudesta teloitettu.

Per Skarp on yksin jäljellä. Hänellä on tila, eläimet, piika ja poikansa, mutta ei Lisbetaa.

– Tilaltani näen koko maailman, kaiken, mitä se on vailla.

Per yrittää vielä viimeisen kerran taivutella Psilanderin lautamiehiä, mutta tuloksetta.

Kjellinus ja Psilander painostavat syytettyjä naisia kertomaan Bläkullasta, paholaisen juhlapaikasta, mutta heidät huijataankin mukaan tanssiin, joka paljastaa enemmän kuin he olisivat uskoneet.

– Ja kaikki on vain silmänlumetta. Valuu kuin vesi sormien välistä..

Psilander ei mukisematta niele naurunalaiseksi joutumistaan. Hän palaa kirjojensa luokse ja toteaa voimakkaasti asian laidan.

– Rivi riviltä, siitä vain, järjestyksessä vasemmalta oikealle. Noitanaisen älä anna elää!

Lisbeta on vielä elossa. Viimeisenä.

– Voitte pilkkoa minut palasiksi kuin hiilen, en aio valehdella!

Mutta kidutus on ankaraa. Jääkylmät käsi-raudat murskaavat hänen kätensä. Lisbeta muistaa elämänsä, viimeisen.

– Tunnustan! Mieluummin kuin että kidutat-
te minua yhtään pidempään, minä tunnustan!
Kaikki mitä olette sanoneet on totta! Jonain

päivänä syyttömyydestäni tulee ilmeistä ja selvää. Mutta ei tänään. He ovat vieneet minut itseltäni.

Pitäjän lautamiehille valkenee lopulta minkä toimeenpanemiseen heidät on ylipuhuttu.

– Nyt riittää, tuomaril! Nyt riittää, kirkkoherra! Näemme taas selkeästi, ja se mitä näemme on kuolemalla palkittua syyttömyyttä. Nyt riittää!

On liian myöhäistä pelastaa Karin, Lisbeta, Ebba, Margreta, Maria, Anna ja Ingeborg. He kuitenkin näkevät, mitä heille tehtiin ja mitä heidän vapauttamiseksi ei tehty.

– Musta totuuttenne – siihen tähdet puhkovat reikiä. Putoamme sateena ruispelloillenne ja humalmaillenne!

Ruumiini.

Tuleni.

Sade.

SYNOPSIS

A lone magpie swoops low over Sund. Who is he? The new district judge Nils Psilander has arrived to the Åland islands after studying in Dorpat.

With him he has brought books with new knowledge – knowledge about the devil and what should be done to those who associate themselves with him. The parish priest Bryniel Kjellinus welcomes these new thoughts.

- The Lord needs me.
- And me!

Lisbeta Skarp lets her call be heard over the woods to protect her cows. Nothing remarkable about that, neither her husband Per Skarp nor the other farmers would ever interfere with the superstitions women have always relied on. But Karin from Emkarby reads spells of her own.

- I have asked the devil for support!

Caught in the act. The judge and the priest gather the jurymen to persecute Karin.

– Yes, I did it! But so did you, and you, and you!

Karin accuses twelve other women of witchcraft, among them Lisbeta and Ebba. All twelve answer the accusation with denial and terrible profanity.

At home on their farm Lisbeta seeks comfort and support from Per.

- You should have told it like it is!
- So how is it?

The jurymen take testimonies from the villagers. The maid Elin adds fuel to the fire, while the castellan's wife Kristin pleads for common sense. The judge and the priest are not so easily shaken.

- Thou shalt not suffer a witch to live!

On his way home from the courts the parish priest is pursued by illusions, he sees black beaks stabbing at him in the dark. At the same time, Ebba prepares Karin for her execution.

"Sententia! For the reasons stated, along with the unanimous verdict of the jury, Karin, Sigfrid Eriksson's wife in Emkarby, who was caught performing witchcraft and superstitious deeds, and furthermore, has confessed that the selfsame things transpired, and as almighty God in the highest has himself in his holy law, as described in Exodus 22, verse 18, strictly commanded that a witch shall not be suffered to live, I sentence the previously named wife Karin, Sigfrid Eriksson's wife in Emkarby, to be put to death by axe and her body then burned on the pyre."

– The flames quickly rise, the fire rages with a particular heat, and I ascend towards heaven in loops and puffs of thick smoke. I will fall. I will fall like rain over your rye fields and hop land. Everything I have said is true!

INTERMISSION

On the naked stone floor in the dungeon of Kastelholm castle sit Lisbeta, Ebba, Margreta, Maria, Anna and Ingeborg. It is the longest winter anyone can remember.

– We have so many stories to share with you. So many truths to present to you.

– So many words, so much unsaid, but we only know one language and you do not know the same.

The parish priest Kjellinus leads the interrogation and torture of the women accused. In the end he manages to break Ebba and she is the second woman to be executed for witchcraft.

Per Skarp is alone. He has his farm, his animals, his maid and his sons, but he doesn't have Lisbeta.

– From my farm I see the whole world, everything that is missing in it.

Per makes one last attempt to make Psilander's jurymen change their minds, but to no prevail. Kjellinus and Psilander pressure the women to tell the story of Blockula, and are tricked into a dance that will give them more than they asked for.

– And everything is just an illusion. Flows like water between the fingers.

Psilander does not take lightly to being made a fool of. He returns to his books and calmly declares what is right.

– Line by line, just follow them from left to right. Thou shalt not suffer a witch to live!

Lisbeta is the last one standing. Alive.

– You can chop me to pieces like coal, I'm not going to lie!

But the torture is unforgiving. Braces cold as ice tighten around her knuckles as Lisbeta remembers the beauty of the life she's lived.

– I confess! Rather than be tormented by you more, I confess! One day my innocence

will be obvious and clear. But not today. They have taken me away from me.

The twelve jurymen finally see the truth about the acts they've been convinced to commit.

– Enough is enough now, District Judge! Enough, Parish Priest! We see clearly again, and what we see is innocence rewarded with death. Enough is enough!

It is too late to save Karin, Lisbeta, Ebba, Margreta, Maria, Anna and Ingeborg. From the other side they see what was done to them, and what was never done to do them justice.

– Your black truth – the stars will pierce it with holes. We fall like rain over your rye fields and hop land!

My body.

My fire.

Rain.

ATT TONSÄTTA LISBETA

Anna-Maria Helsing

– Vad börjar du med rent konkret när du ska tonsätta ett libretto?

Karólína Eiríksdóttir

– Först vill jag se formen, få en bild av helheten och upplägget. Ofta har jag tillsammans med de andra i arbetsgruppen diskuterat scenerna, format historien, kommit överens om vad som kommer var. Man vill t.ex. inte ha tre soloarior på raken! *Lisbeta* är faktiskt den första operan där jag inte har behövt ändra ett enda ord i librettot! Ofta är texten för lång och behöver förkortas här och där.

– I librettot till *Lisbeta* är allt redan löst. Det är perfekt längd på allt. Musiken behöver ofta mer tid än det talade eller sjungna ordet. Jag ser genast om en aria har för mycket text.

Musiken måste vara varierad, man kan inte ha hur snabba tempon som helst. Därför måste man se till att ariorna inte blir för långa.

– Orkestreringen tänker jag också på redan i det första skedet. Jag börjar direkt med orkesterpartituret. Jag hör vilket instrument jag vill använda för de olika känslorna. Ett visst instrument kan följa en av karaktärerna, fagotten följer Per i viss mån – även om det aldrig är en strikt regel. I tortyrscenerna är instrumenten väldigt viktiga för att skapa den obekväma stämningen. Man kan ju inte skriva vacker musik till den sortens handling. Kulningen i Lisbetas första entré används omarbetat i orkestern och anspelar genom operan ofta på kvinnornas bruk av gamla traditioner, en sorts vidskepelse som i häxprocesserna ansågs vara djävulens magi.

Anna-Maria

– Ett exempel på att ett instrument kan vara givet från början är att vi tidigt visste att vi ville ha ett ackordeon som representerar djävulen eller skatan. Jag råkar känna *Veli Kujala* och hans kvartttonsackordeon och plötsligt slog det mig hur mitt i prick han skulle passa i *Lisbeta*.

– Då det känns att hela intonationen som vi känner den svajar, så skapas en väldigt kuslig stämning. Hur har du använt det instrumentet?

Karólína

– Han smyger in här och där och påverkar handlingen mer eller mindre diskret. Det är via ackordeonet som de djävulska idéerna kommer till häradshövdingen. Ackordeonet/

djävulen serverar honom ibland tonen eller korta motiv vilket visar vem det är som egentligen kontrollerar handlingsförloppet.

– Tritonus-intervallet, allmänt kallat djävulens intervall, används flitigt genom operan och dyker upp hela tiden i häradsövdingens och prästens partier. Allt för att påminna om djävulens ständiga närvaro.

Anna-Maria

– Ja, jag märkte att då Per själv börjar tvivla på Lisbetas oskuld ploppar tritonus-intervallet plötsligt upp i hans replik: "Du skulle ha sagt som det var!"

– Ibland får jag en känsla av att du anspelar på någon redan existerande musik, som att jag plötsligt känner igen några takter. Använder du ibland kända stycken i din musik?

Karólína

– Operatraditionen är så stark att jag ibland nästan automatiskt och omedvetet refererar till den traditionen. Om jag skriver en vals eller en tango blir mitt tonspråk både medvetet och lite omedvetet plötsligt mer traditionellt, därför att dansen kräver det. Men jag tillsätter ändå alltid mina egna kryddor i tonspråket. I *Magnus-Maria* fanns väldigt tydliga anspelningar på t.ex. Nattens drottningens aria ur Mozarts *Trollflöjten*, men i *Lisbeta* har jag inte lika medvetet refererat till något ur musikhistorien.

Anna-Maria

– Hur ser du på instrumentens roll i operan? Vi fokuserar ofta på sången och sångarna men instrumenten kan också ha en viktig roll.

Karólína

– För mig är orkestersatsen precis lika viktig som sången. De olika instrumenten kan för-

djupa karaktärerna och stämningarna. Som operatonsättare behöver man beskriva och forma karaktärerna, skapa stämningar, musiken ska berätta en historia och i allt det här är orkestern väldigt väsentlig.

Anna-Maria

– Hur gör du det rent konkret?

Karólína

– Det är ren och skär intuition för mig. Musiken har för mig alltid varit tudelad, först kunskap och teknik och sedan intuition och känsla.

Anna-Maria

– Hur vet du var gränsen går för att något blir banalt för att man tar i för mycket, alternativt att ingen märker vad man försöker väva in?

Karólína

– Jag försöker att inte överdriva för mycket, oftare antyder jag mer subtilt. Det gör inget om publiken inte märker varje liten anspelning, det räcker att de rycks med av stämningen som förhoppningsvis skapas av musiken.

Anna-Maria

– Precis! Till exempel behöver ju inte publiken känna igen tritonus-intervallet men de kommer oavsett att uppleva obehaget det skapar. Har du några tankar om operans budskap?

Karólína

– Det är intressant att iaktta hur makt under alla tider missbrukas. Det är tydligt i operan att människor med makt skrämmer upp folk och använder olika hot som djävulen och helvetet. Makten förvränger verkligheten för att uppnå sina syften.

– Det var så effektivt i det här fallet att de anklagade kvinnorna och deras närstående till

sist nästan själva började tro att de är skyldiga. Det är också ett klassiskt exempel på hur tortyr används för att få folk att erkänna, något som fortfarande används på många platser i världen. Å andra sidan ger det hopp om att mänskligheten kan förbättras eftersom vi inte i den här formen gör liknande grymheter i våra trakter längre.

Anna-Maria Helsing är dirigent och Karólína Eiríksdóttír är kompositör. De två möttes och samarbetade första gången i operan *Magnus-Maria*. I och med operan *Lisbeta* fördjupas deras samarbete ytterligare.

Det så kallade *tritonus-intervallet* består av en överstigande kvart. Till exempel refrängen i sången "Maria" ur Bernsteins *West Side Story*, börjar med en tritonus.

KOSTYM ABC

all tid

det som finns
har funnits
kommer att
innas

allt det
ett öppet arkiv

barfota
läser

Burkina Faso
i dag

kvinnor anklagas
för häxeri

utstötta
bortvalda

spinner bomull
för hand
spinner bomull
för hand

ekologisk

flamenco

geisha
uppdelad i portionsbitar

handmålade ränder korsar industriellt tryckta
det man kan köpa
det man kan göra

ingen tid

gula jordpigment
finns att avhämta
falskhet och smitta
eller guld och glitter

kalvskinn i kyrkan
gles hårväxt

mörkläggnings- ett aktivt val att stänga ljuset ute
gardin

nattsvart

○

pesten hålls borta med en presenning

rymd

himmel, himmelvalvet, världsrymd, universum, världsallett, kosmos;
atmosfär, luftlager, luft, eter
innehåll, omfång, volym, vidd
djup, perspektiv, rum, utrymme

skatan samlar

den antika temperamentsläran

ull från Gotlands får i Finström

*Vill du ge mig ett par nya fina skor
de gamla har jag dansat sönder
aldrig vill jag se de gamla skorna mer
och aldrig vill jag tjäna bönder
grärocken å blårocken på
bonndräng i fjol och nämndeman i år
nästa år så blir jag herre*

svävande hav
take-away

smält ihop voale med vlesofix
dra av pappret
placera bomullsvlieselin i pressen
med limsidan upp
sprid ut ull
tunnt
inte för tjockt
lägg på voale-vliesofixet
pressa ihop

SVAG, OREN OCH LIDERLIG

Den andra delen av 1600-talet brukar kallas för den lilla istiden. Klimatet hårdnade, och det var inte lätt att få ut tillräckligt ur marker-na och boskapen, inte ens för den som hade just marker och boskap.

I Sverige hade krigen avlöst varandra under 1600-talet, och i deras spår följde sjukdomar, svält och brist på dugligt arbetsfolk. Det fanns inga egentliga mediciner. Och det var mörkt. Stugorna var små och låga, med minimala fönstergluggar. När du rörde dig ute såg du nästan inget ljus från grannarnas fönster.

Ljuset från himlen, månen och stjärnorna var det som ledde dig under dygnets mörka timmar. Du behövde inte gå långt in i skogen så tonade alla ljud från byn bort. Doften av vedbrand var det tecken på mänskligt liv som följde dig längst, men också den avtog ganska snart.

Även om du var väl insatt i väder och vindar, årets gång, djurliv och växtliv, så var mycket av den kunskap vi i dag tar för given inte känd. Och du var i händerna på makterna. I händerna på Gud, som hade tydliga

regler för vad du fick eller inte fick göra, men också i händerna på hans motkraft Djävulen, som var en skälm och kunde lura dig hur lätt som helst. Du var dessutom i händerna på makterna Svält, Sjukdom och Fattigdom.

•
Det skulle mycket till innan du medvetet bröt dina löften till Gud, men det fanns ett stort gränsland, där du självklart kunde gå in och använda gammal kunskap som du ansåg kom från Gud, och där Jesus Kristus och Jungfru Maria var verkande krafter. I det gränslandet stod också domarna, prästerna och kyrkan och såg vanföreställningar, vidskepelse och missbruk av Guds namn. Gränslandet måste rensas ordentligt. I den rensningen uppstod många av anklagelserna om trolldom.

•
Fattigdomen och svälten, det att du sällan hade tillräckligt av livets nödtorft, även om du hörde till bondfolket, var en grogrund för avundsjukan. Gud fördelade livets gåvor på det sätt han hade bestämt, och om någon verkade ha det bättre ställt kunde det bero

på att den människan hade lyckats lura till sig mer än sin beskärda del. Ett sätt att göra det på var att ingå ett kontrakt med Djävulen. Han kunde, trodde man, skänka gåvor som man egentligen inte hade rätt till. För det här kunde Gud straffa hela församlingen, det var alltså dubbelt riskabelt för omgivningen om någon försvor sig till Djävulen.

•
De som dömde var män, de som dömdes var kvinnor i hög grad.

•
Trolldomsprocesserna på 1600-talet bygger på föreställningar och strukturer som formulerades på 1400-talet i Häxhammaren, en mycket spridd handbok i konsten att avslöja och oskadliggöra trollkonor. I den beskrivs kvinnan som svag, oren och liderlig. Hon var därför ett enkelt mål för Satan. Genom särskilt kvinnor kunde han sprida sin onda makt över världen.

•
Svag, oren och liderlig – synonymerna är ord som obeslutsam, fräck och flörtig, eller opålitlig, falsk och listig.

•

I vår tid är det de orden som används om kvinnor som betar sig framfusigt, tar sig rättigheter; eller har blivit utsatta för sexuella brott. Rättegångarna angående brott som våldtäkt är användbara som kalibreringsverktyg. I dem blir samhällets strukturer och synen på – eller fördomarna om – kön och makt tydliga. Det är inte ovanligt att kvinnan anses besitta ett sexuellt kapital, eller en sexuell makt, som är oemotståndlig för män. Kvinnans opålitlighet, hennes fräckhet och list är förklaringen till att man tvingas begränsa henne på olika sätt. De attribut man förklarar vara kvinnliga används som ursäkt för att behandla kvinnor orättvist och illa.

•

Ser ni honom? Ser ni honom? Han ändrar skepnad över tid, han är en skälm. Han lurar oss att söka de lätta utvägarna, när det vi verkligen behöver är insikter, djup och modet att fråga: hur är det då, egentligen?

Carina Karlsson, librettist, författare

ATT BRYTA REALISMEN

Redan efter första genomläsningen av romanen och librettot började tanken om ett stiliserat berg på scenen gro, och förstärktes av ett besök till Skålberget i Strömbolstad då arbetsgruppen tillsammans med författaren Carina Karlsson bekantade sig med lokala miljöer som är betydelsefulla för berättelsen om Lisbeta.

I scenkonstens natur bor möjligheten att bryta realismen, och vi kan skapa en förhöjd, magisk atmosfär, vilket passar ypperligt i Lisbeta. Berget har en mångfacetterad potential som scenografelement med tanke på hur vi kan jobba med ljus, skugga, bergets färg och form, kropp och karaktär, med höjdskillnader och avstånd. Men också på ett symboliskt plan; berg förekommer i en stor mängd olika slags berättelser och nämns exempelvis i Bibeln över 500 gånger i olika sammanhang. Berg kan stå för trygghet och lugn, men också hot och fara, bland mycket annat. Många är de som ropat ut glädje och sorg från bergets topp, som kastat sig utför stup i förtvivlan - och som avrättats på berg.

Vårt berg tillägnas Lisbeta, Karin, Maria, Ebba, Anna, Ingeborg och Margreta.

Maria Antman, scenograf

Sofie Asplund, sopran utbildad vid Operahögskolan i Stockholm, är en del av solistensemblen på GöteborgsOperan och har gjort ledande roller på bl.a. Kungliga Operan, Den Norske Opera, Malmö Opera, Drottningholmsteatern och Nationaloperan i Helsingfors. Sofie har sjungit på Nobelprisutdelningen samt med Radiosymfonikerna och Münchner Philharmoniker.

Philip Björkqvist, åländsk basbaryton, utbildad vid Musikhögskolan i Hannover samt vid Operahögskolan i Stockholm. Björkqvist har medverkat i en rad olika roller i såväl Tyskland som i Norden. Han har sjungit partier som Figaro i Figaros Bröllop och Filippo i Verdis Don Carlo. Han har bl.a. tilldelats Anders Wall-stipendiet.

Den åländske tenoren **Dan Karlström** är fast anställd vid Operan i Leipzig och har gästspelat vid många operahus och orkestrar i Europa, som Staatsoper Berlin, Semperoper, Grand Theatre de Genève och Göteborgsoperan. Till hans mångsidiga repertoar hör Mime i Siegfried, Tamino i Trollflöjten, Verdis Requiem och Johannespassionen.

Jenny Carlstedt åländsk mezzosopran, fastanställd som solist vid operan i Frankfurt 2001-16. Hon har gästspelat i operahus runt om i Europa samt sjungit med symfoniorkestrar både i USA och Asien. 2022/23 är hon aktuell i Kaija Saariahos nya opera Innocence på Nationaloperan i Helsingfors och Covent Garden i London.

Therese Karlsson, sopran utbildad vid Kungl. Musikhögskolan och Operastudio 67 i Stockholm. Hon arbetar brett med olika sånguppdrag; bl.a. nyskriven musik: Röstriter/F. Hedlin, opera: Magnus-Maria/K.Eíríksdottir, musikal: Elisabeth/Kunze-Levay och musikteater i sin egen musikaliska komedi Alla mina fiender. Listettor: Free och Northern Light.

Barytonen **Aarne Pelkonen** är en mångsidig opera- och konsertsångare. Efter att han vunnit sångtävlingen i Villmanstrand och den internationella Sibelius-sångtävlingen, har Pelkonen arbetat både i Finland och Tyskland. Hemma i Finland har vi mer nyligen fått höra honom bl.a. på Nationaloperan i huvudrollen i Jaakko Kuusistos opera Is (Jää).

Dragospelaren och tonsättaren **Veli Kujala** är lektor för ackordeonutbildningen vid Sibelius-Akademien. Som solist har Kujala uppträtt med flera orkestrar och hans verk har uppförts av bl.a. Helsingfors stadsorkester, Sinfonia Lahti och Mellersta Österbottens Kammarorkester. År 2020 valdes han till Årets kompositör inom konstmusik i Finland.

Ida Kronholm har tidigare regisserat och skrivit manus och libretto för bl.a. Kulturföreningen Katrina och Svenska Yle drama och regisserar hösten 2021 musikalen *Botnia Paradise* på Wasa teater. Ida Kronholm är spelman och journalist och studerar just nu regi vid Konstuniversitetets teaterhögskola i Helsingfors.

Carina Karlsson, författare, har studerat de åländska trolldomsprocesserna i trettio år. Debutboken *Lisbeta*, Per Skarps hustru (1996) är en diktberättelse om en av kvinnorna som dömdes till döden för trolldom. I romanen *Märket* (2019) breddas berättelsen till flera av människorna i det samhälle som drabbas av trolldomsprocesserna.

Karólína Eiríksdóttir, kompositör utbildad på Island och i USA med två magisterexamen vid University of Michigan. Hennes verk har uppförts med stor räckvidd och operan *Magnus-Maria* som fick sin premiär på Åland 2014 hyllades av kritikerna och nominerades till Nordiska rådets musikpris. Lisbeta är Eiríksdóttirs sjätte opera.

Anna-Maria Helsing är sedan 2020 första gästdirigent för BBC Concert Orchestra i London och var 2010-13 chefsdirigent för Oulu Sinfonia. Hon har dirigerat så gott som alla finländska och svenska orkestrar och operahus. Hon har en speciell förkärlek för Åland där hon dirigerat operorna *Magnus-Maria* och *Figaro1917*.

Pipsa Juslin har studerat på kyrkomusiklinjen på Sibelius Akademien och jobbat flera år som kantor och musiklärare. Hon är dirigent för manskören Mariehamns Kvartetten och anlitas som körrepetitör och övningspianist för olika projekt. Hon är även utbildad som sjuksköterska och jobbar på Akuten vid Ålands centralsjukhus. Hon bor i Mariehamn.

Dmitry Tyapkin är ryskfödd konsertpianist bosatt i Stockholm. Han studerade på Rimsky-Korsakov Musikhögskola i Sankt Petersburg, Kungl. Musikhögskolan samt Operahögskolan i Stockholm. Som operarepetitör jobbar han på Kungliga Operan, Drottningholms Slottsteater, NorrlandsOperan, Folkoperan, Vadstena Akademien och Läckö Slottsopera.

Soledad Howe, koreograf och scenartist samt konstnärlig ledare för konstkollektivet Mold. Arbetar med scenkonst sedan 20 år på en mängd scener i Sverige bl.a. Dramaten, Unga Klara, Göteborgs Stadsteater och Riksteatern. I nära samarbete med regissören Suzanne Osten samt popmusikern Niki & The Dove. Var koreograf i operan Magnus Maria.

Emelie Eriksson jobbar som makeupartist och hårstylist i Barcelona med allt från bröllop och modevisningar till fotograferingar för företag och tidningar. Emelie har tidigare assisterat några av de mest kända hår- och makeupartisterna i Paris och Stockholm samt arbetat som maskassistent på hemmaplan i operan Figaro 1917 och som maskör i musikalen My Fair Lady.

Matilda Karlström, åländsk kostym- och modedesigner som utbildat sig på Kunsthøgskolen i Oslo och Textilhögskolan i Borås. Hon utforskar vad kläder är och kan vara, med en öppen horisont. Det utmynnar i kostymer, kollektioner eller installationer som bl.a. visats på Dansens hus i Oslo, Riksscenen, DOGA och Østfold kunstsenter.

Maria Antman är scenograf och grafisk formgivare med över 30 års teaterarbete i bagaget. Under åren har hon skapat scenografin till nära 90 produktioner från monolog till musikal och opera. Arbetsfältet har i huvudsak varit finska och finlandssvenska teatrar. Marias senaste operascenografier är Candide och Così fan tutte i Vasa.

Mari Agge har jobbat som ljusplanerare sedan 1997 i ett flertal teater- och dansproduktioner samt på konserter, festivaler och andra stora evenemang. Hon har också medverkat i Katarinas produktion Magnus-Maria- en opera om rätt kön 2014. Sedan 2019 har hon varit fast anställd på Dansteater Eri i Åbo som tekniskansvarig och ljusplanerare.

DET SVENSKA SPRÅKET, KULTUREN OCH DE LOKALA TRADITIONERNA

Finland har djupt och heligt lovat Ålands folk att garantera bevarandet av det svenska språket, kulturen och de lokala traditionerna. Löftet gavs till Sveriges regering den 27 juni 1921. Överenskommelsen fogades till Nationernas förbundsråds beslut. Hundra år senare kan man fråga sig om löftena infriats.

Det enklaste sättet att mäta Ålands svensk-språkighet är att jämföra andelen finskspråkiga på Åland nu och för 100 år sedan. Andelen har legat runt fem procent av befolkningen under de gångna hundra åren. Undervisnings-språket i de åländska skolorna är svenska. Finska är ett valfritt ämne i skolundervisningen. Några större språktvister har inte före-

kommit. Åland har förblivit svenskt i ett all-timer finskspråkigt Finland.

Dagens Åland är en mångkulturell autonomi. Mer än femtio olika språk talas i landska-pet och inflyttningen från icke-nordiska länder har ökat mest under de senaste decennierna. I dagligt tal säger man att en tredjedel av ålän-ningarna är födda utanför Åland. Majorite-ten av ålänningarna välkomnar inflyttningen och andra kulturer. Många flyttar för kärleks skull andra för arbete och en bättre fram-tid. Några få väljer Åland för att det är mera svenskt än Sverige. Oberoende av motiven bakom flytten till Åland verkar lugnet, öbor-nas vänlighet och landskapets skönhet tilltala

dem som väljer att stanna. I en orolig värld är Fredens öar en plats för själar som söker lugn och ro.

De lokala traditionerna vid självstyrelsens tillkomst i början av 1900-talet var starkt förankrade i fiske- och jordbrukssamhället. Traditionernas innehåll präglades av årstider-nas växlingar. Åland genomgick aldrig någon industrialisering eller urbanisering. Moder-niteten har inte uttraderat traditionerna. De lever kvar vid sidan av ett kulturutbud format av moderna tekniker, höjd allmänbildning och ett välstånd som generöst erbjuder var och en möjlighet att uttrycka sig konstnärligt och kulturellt.

De löften som gavs 1921 var realistiska och seriösa. Åland kan stoltsera med att vara det svenskaste området i världen med en kultur som blomstrar och traditioner som hålls vid liv av nya generationer som bor och lever på landsbygden och i skärgården. Under 100 år av självstyrelse har Åland utvecklats till ett samhälle i takt med tiden och sin omvärld. Att det är möjligt att producera opera på Åland med ett starkt inslag av egna krafter och begåvningar är ett talande exempel om något på att självstyrelsen tjänar sina syften så som det var tänkt.

*Barbro Sundback, ordförande
Kulturöreningen Katrina*

Barbro Sundback, ordförande för Kulturöreningen Katrina och producent för operan Lisbeta. Musiken är livsviktig för Sundback som är psykolog till professionen och i huvudsak arbetat som lokalpolitiker. Hon tycker om att kasta sig in i "omöjliga projekt" och utmana sig själv och andra.

TACK

Vi tackar våra sponsorer, bidragsgivare och samarbetspartners Alandica Kultur & Kongress, Finsk-estniska stiftelsen, Föreningen Konstsamfundet, Hotell Arkipelag, Kulturfonden för Finland och Island, Letterstedtska föreningen, Mariehamns församling, Mariehamns stad, Nordens institut på Åland, Nordisk kulturkontakt, Nordiska kulturfonden, Svenska kulturfonden, Svenska litteratursällskapet, Ålands kulturstiftelse, Ålands kulturdelegation, Ålands musikinstitut, Oskar Öflunds Stiftelse, medverkande artister och övrig personal.

Lisbeta – en trollkona skall du icke låta leva
Programhäfte
© Kulturföreningen Katrina 2021
Foto: Tiina Tahvanainen
Layout: Robert Jansson
Tryck: Grano 2021

Kulturföreningen Katrina r.f.
Norra Esplanadgatan 5
AX-22100 Mariehamn
info@katrina.ax
www.katrina.ax

